

„NAŠI PŘEDKOVÉ GALOVÉ“: ARCHEOLOGIE, ETNICKÝ NACIONALISMUS A MANIPULACE S KELTSKOU IDENTITOU V MODERNÍ EVROPĚ

MICHAEL DIETLER, *Chicago, University of Chicago*

Převzato se svolením Americké antropologické asociace z časopisu *American Anthropologist* 96: 3, říjen 1994, 584–605. Další reprodukce není dovolena.

Reprinted by permission of the American Anthropological Association from *American Anthropologist* 96: 3, October 1994. Not for further reproduction.

... a sjednotí k jedinému cíli celou Galii,
že se její jednomyslnosti ani celý svět
nebude moci postavit.

(*Caesar, De Bello Gallico, VII. 29*)

Tato slova připsal Caesar v „Zápiscích o válce galské“ Vercingetorigovi – svému nepříteli a vůdci Galů v posledním velkém boji proti římským legiím. Pro naši rozpravu je však důležitější fakt, že tato slova jsou vytesána do podstavce Vercingetorigovy sochy stojící na výšině v Alesii (Aliese St. Reims) v Burgundsku, na místě posledního vzepětí protiřímského odporu. Tento pomník nechal roku 1865 vztyčit francouzský císař Napoleon III., který zde potom financoval archeologické výkopy. O století později v r. 1985, stojíc v místech někdejšího oppida Bibracte (Mont Beauvray západně od Autunu), kde se Vercingetorig pokusil sjednotit Galy v boji proti Římanům, vyzval prezident Mitterrand k národní jednotě, a se slovy, že Bibracte je místem, „kde se odehrálo první dějství naší historie“ (*Mitterrand 1985, 54*), jej prohlásil za národní památku. Po prezidentově návštěvě se archeologické výzkumy rozběhly s do té doby nemyslitelnou finanční podporou.

Dovoluji si tvrdit, že takovéto odvolávání se na dávnou keltskou minulost hrálo a stále hraje jako součást ideologických koncepcí nejrůznějších politických uskutenčení mnoho důležitých, a často paradoxních rolí, které se projevují na několika protichůdných úrovních: (1) zdůrazňování panevropanství v rámci rozvíjejícího se Evropského společenství, (2) nacionalismus v rámci členských států Evropského společenství a (3) regionální odpor proti nacionalistické nadvládě. Poznání těchto komplexních procesů vyžaduje, abychom porozuměli tomu, jak byly na výše zmíněných úrovních jazyk, objekty a místa využity pro zdůraznění starobylosti a původnosti v procesu konstruování a manipulace emocionálně a symbolicky vnímané keltské identity. Coby archeologa zabývajícího se studiem společností evropské doby železné, jejichž existence (nebo neexistence) je hlavním kritériem

autenticity při invokaci keltské identity, mne zajímá, jak se mohly archeologické poznatky stát součástí vynalezených tradic (invented traditions – *Hobsbawm 1983*), anebo jim přímo sloužit, a jakou mohla archeologie hrát roli při vymezování zájmů těch, které *Benedict Anderson (1983)* nazval „imagined communities“.

Zkoumání vztahů mezi archeologií a konstruováním identit v moderních společnostech má pro současnou Evropu velký význam; pro tu Evropu, kde jsou pokusy o vytvoření nového nadnárodního společenství doprovázeny oživením xenofobních nacionalismů, kde se na mnoha místech napětí vycházející z vazeb k národnímu dědictví proměňuje ve výbuchy násilí, kde jsou stále více narušována pouta držící pohromadě celé národy a jejich státy, které se po rozdělení znovuutvářejí kolem menších etnických identit, a kde je archeologie nucena určovat hranice a původ kultury, a to často ve službách nejrůznějších rasistických a nacionalistických mytologií (viz *Arnold 1990; Härke 1991; McCann 1990 a Trigger 1984*). Protože etnicita a nacionalismus jsou v dnešní Evropě mocné síly, stává se pro antropology zásadní věcí, aby pochopili historické procesy, během kterých se vytváří a transformuje kolektivní identita soupeřících skupin, a aby porozuměli tomu, jak je dávná minulost vnímána coby symbolický zdroj zakládající původnost a kontinuitu (*Hobsbawm 1992; Mac Donald 1993*). Stejně tak je pro archeology důležité, protože vytvářejí hlavní spojení se vzdálenou minulostí, aby kriticky nahlédli svou vlastní roli v procesu vznikání identity, aby si uvědomili, jak etnicita a nacionalismus formují jejich konání tím, že podmiňují výzkumné cíle, interpretaci i nároky na poznání. To jim zároveň umožní rozeznat vlastní odpovědnost za výklad minulosti, která čelí soupeřícím požadavkům na její užití jako důkazu autenticity novodobých kolektivních identit.

Ačkoliv máme k dispozici více politicky zajímavých příkladů, které by stálo za to prozkoumat, tento text se zaměřuje na problém keltský, a to ze dvou důvodů: jednak je keltská identita značně rozšířenou, různorodou a významnou silou v moderní evropské historii, a jednak její komplexní vztah k době železné ještě nebyl z archeologického hlediska dostatečně objasněn. I když by se jistě našly regiony (jako Irsko, Skotsko, Wales, Cornwall a Galicie), na které by se tato analýza mohla zaměřit, bude se tato diskuse týkat převážně případu francouzského (Francie bohatě ilustruje všechny tři výše zmíněné úrovně. K dalším regionům např. *Chapman 1978; Omnès 1987; Piggot 1989; Sheehy 1980 a Trevor-Roper 1983*. V současnosti je připravována srovnávací studie zabývající se těmito dalšími keltskými tradicemi).

Starověcí Keltové

Určitě nebude na škodu, když si hned na začátku shrneme, co archeologové vědí o starověkých společnostech, na jejichž existenci usilují vystavět svou identitu některé společnosti moderní. Co třeba znamená slovo Celtic (s ohledem na použité příklady je v textu záměrně uváděn anglický tvar – pozn. překl.) a kde se tu vlastně vzalo? Dnes se tento výraz užívá k označení všeho možného od sportovního (bostonského basketbalového a glasgowského fotbalového) mužstva přes hudební styly až po literární žánry. Stejně jako u názvu basketbalového týmu Boston Celtics

výraz *Celtics*, tak jak mu rozumí většina Američanů, odkazuje k etnickému původu v Irsku nebo ve Skotsku. Přitom je však velmi nepravděpodobné, že by lidé pocházející z těchto území sami sebe nazývaly Kelty dříve než v 19. století. Takovéto ztotožnění je produktem až moderní historické filologie, která rozpoznala jazykovou příbuznost mezi irštinou, skotskou gaelštinou, velštinou, bretonštinou, kornštinou, manštinou a starými kontinentálními keltskými jazyky (*Prichard 1857; Zeuss 1853*).

V historických spisech se termín Kelt poprvé objevil koncem 6. století př. n. l. v díle řeckého geografa Hekatea z Miletu, jenž se zmiňuje o „barbarech“ zvaných Keltoi, kteří obývají pobřeží v okolí dnešní Marseille v jižní Francii (*Tierney 1960, 194*). Zhruba o století později poznamenává Herodotos, že řeka Dunaj pramení na území Keltů (*Historiai 2.33*). Keltové se tak pro středomořský svět stali prvními cizinci na jeho severních hranicích, kteří se vynořili z mlhy prehistorie se zdánlivě jednotnou identitou. Během 4. století př. n. l. skupiny těchto cizinců překračují Alpy a vedou válku proti antickému světu. Od té doby až do 1. století př. n. l., kdy Římské císařství vojensky expandovalo, aby si většinu těchto lidí podmanilo a jejich území připojilo ke svým držávám, zaznamenali antičtí autoři první kusé popisy keltských kulturních zvyklostí i fyzického vzhledu. Keltové se také stali námětem pro antické sochařství a malířství váz (*Andrae 1991*).

Třebaže Řekové nazývali tyto lidi všeobecně Kelty (Keltoi), zatímco Římané dávali přednost označení Galové (Galli, Galatae), užívání těchto pojmenování bylo natolik rozporuplné, že není příliš jasné, jak tato jména souvisí s keltskou konceptualizací identity (*Chapman 1982; Renfrew 1987*). Například Julius Caesar se zmiňuje, že Římané používají výraz „Galové“ pro označení lidí, kteří sami sebe nazývají „Keltové“ (*De Bello Gallico I. 1*). Na druhou stranu, Strabón píše, že obyvatelé pobřeží v okolí řecké kolonie Massilie (Marseille) byli nazýváni „Kelty“, a že Řekové jednoduše použili toto jméno pro označení všech barbarů v severozápadní Evropě (*The Geography IV. I. 14*). Slovo Kelt antičtí autoři nikdy nepoužili pro obyvatele Británie nebo Irsku, ačkoliv my víme, že lidé na těchto ostrovech mluvili dialekty velmi podobnými těm, které užívali kontinentální Galové předtím, než se postupně vzdali svého mateřského jazyka ve prospěch latiny. Dnes se termín „keltský“ používá pouze pro označení skupiny blíže příbuzných jazyků indoevropské rodiny, jimiž se mluvilo v 1. tisíciletí př. n. l. ve velké části střední a západní Evropy a jimiž se dnes mluví pouze v Irsku, Skotsku, Walesu a Bretani (k diskusi o keltské lingvistice viz *Abalam 1989; Renfrew 1987 a Whatmough 1970*). Tato lingvistická jednotka byla rozpoznána až v 18. století a řádně zdokumentována až ve století devatenáctém (viz *Jones 1807, 23–46; Lhuys 1707; Prichard 1857 a Zeuss 1853*). Je ironií osudu, že pokud by Strabónův etymologický výklad slova keltský byl správný, pak by bylo docela dobře možné, že původní „Keltové“ mluvili spíše ligursky než jazykem, jemuž dali jméno (*Greene 1964, 14*).

Lidé, kteří mluvili keltštinou, jsou popisováni v antických historických spisech a mnohem později i v zákonících a hrdinské literatuře raně křesťanského Irsku. Jejich obraz je taktéž přítomen v archeologických nálezech z doby železné – ve zbytcích materiální kultury, sídlišť a pohřebišť (*Collis 1984; Moscatti 1991*). V určitých aspektech vykazuje materiální kultura této doby mnoho shodných rysů na rozsáhlém území, např. známý styl z La Tène. Tyto nálezy však vykazují takové množství variant v prostoru i čase, že by mohlo být poměrně zavádějící, kdyby-

chom hovořili o nějaké homogenní „keltské kultuře“, která by se jednoznačně pojila s nějakou jazykovou skupinou nebo populací. Tak například nelze předpokládat, že by všichni lidé reprezentovaní nálezy laténského stylu mluvili keltským jazykem nebo že by se všichni starověcí Keltové podíleli na laténské materiální kultuře; v lepším případě se jedná o korelaci v obecné rovině. Mnohem příhodnější je uvažovat o starověkých Keltech v termínech proměnlivé sítě autonomních společností mluvících řadou navzájem si blízkých jazyků a spojených výměnou a různou mírou sdílení kulturních prvků, ale vytvářejících mnohé variace zvyků, politických organizací i dalších sociokulturních struktur vycházejících z lokálních trajektorií historického vývoje. Dá se pochybovat o tom, že lidé z těchto různorodých společenství se vůbec cítili být spjati nějakou společnou kolektivní identitou nebo etnonymem a že někdy vytvořili nějakou politicky sjednocenou společnost. Portrét Keltů vytvořený Caesarem na sklonku jeho dobovačného tažení sestává z řady vzájemně zneprátelených kmenových jednotek, které mezi sebou uzavírají nestálá společenství založená na vztahu ochránce – ochraňovaný (Crumley 1987).

Výraz Celtic je dost pochybným kandidátem na indigenní etnonymum pro lidi, kteří se stali základem, na němž byla postavena keltská identita v současné Evropě. Nejprve se tento výraz stal součástí historických záznamů jako koncept klasifikace cizího užívaný ve středomořských zemích, jehož prostřednictvím je zvnějšku uniformita projikována na různé lidi. Postupem času, jak se zvyšoval počet vzájemných kontaktů, bylo toto vnímání uniformity podpořeno zobecněním charakterových vlastností, zvyklostí a fyzického vzhledu. Tato zobecnění částečně vycházela z pozorování vykonaných na několika malých uzavřených územích, a mnohem více z předsudků zrozených z konceptualizace „barbarů“ jako nezbytného kontrastu pro vlastní sebedefinování jako „civilizovaných“ Řeků a Římanů (viz např. Chapman 1982; Dauge 1981 a Tierney 1960). V průběhu moderní evropské historie měla tato antická konceptualizace vliv především při vytváření dvou typů konceptu keltství. Keltská identita byla konstruována jako nástroj klasifikace „těch jiných“ a tím, že „těmto jiným“ připisovala určité charakteristické vlastnosti, sloužila jako prostředek pro sebedefinování kontrastem, jako v případě anglických předsudků o Irech nebo Skotech (Chapman 1978, 1982; Curtis 1968). Avšak později, jak ukazují příklady užití v tomto článku, bylo keltství přijato a rozvinulo se i jako indigenní koncept etnické identity, který ve velké míře závisel na pozitivnějším čtení od dob antiky nezměněných stereotypních představ o těch cizích.

Francouzský nacionalismus a keltská identita

Začneme naši analýzu keltství úvahou o roli keltské identity v rámci francouzského nacionalismu. Porevoluční Francie je klasickým příkladem státu, který vzniká dříve než národ a který musí padělat národní identitu smyšleného společenství (invented community), jež je tvořeno lidmi, kteří s výjimkou politických vazeb nemají nic společného, ba dokonce nemluví ani stejným jazykem. Aby mohl tento vykonstruovaný smysl lidové jednoty zdomácnět, bylo potřeba vytvořit pocit autenticity odvolávající se na starobylost společného etnického dědictví. V případě Francie můžeme uvažovat o třech hlavních zdrojích etnické identity. Všechny byly

vyvolány bojem o moc, jímž byl v průběhu historie utvářen a přetvářen francouzský národ. Mnohé se nám osvětlí, když odhalíme, které identity byly zdůrazňovány v různých obdobích různými sociálními skupinami, politickými frakcemi a třídami při konstruování francouzské nacionalistické tradice (viz *Barzun 1932; Dubois 1972; Poliakov 1971; Simon 1989; Viallaneix – Ehrard 1982 a Weber 1991*). Jeden z možných zdrojů identity vznikl díky lidem, po nichž je tato země nazvána: Frankům. To byli lidé mluvící germánským jazykem, kteří v době úpadku římského impéria pronikli mezi Galy, a v 5. století n. l. založili dynastii Merovejců (*James 1988*). Zbývajícími zdroji identity jsou Galové (Keltové doby železné) a Římané, kteří si je v 1. století n. l. podmanili.

Franskou identitu si až do revoluce roku 1789 žárlivě střežila šlechta a královská rodina. Aristokracie kladla počátky svých rodových linií až do 5. století n. l., do doby Chlodvíkova panování, neboť legitimitu své vlády zdůvodňovala skrze svůj předpokládaný původ jako právo dobyvatelů ovládat podmaněné. Toto chápání třídních rozdílů díky odvolávání se na odlišnosti v etnické identitě nabylo silně rasového charakteru; jako třeba ve významném historickém spise *Comte de Boullainvilliera (1727)*, kde se opakovaně prosazuje, že Francie je složena ze dvou lidských ras: šlechty, jejíž původ je franský, a třetího stavu, který je tvořen potomky Galorománů, přičemž ti prvně zmínění byli jako úspěšní dobyvatelé „vyvoleni za jediné pány a vládce“ (*Boullainvilliers 1727, III, 84*). Jak poznamenali *Barzun (1932) a Poliakov (1971)*, tento koncept sloužil Boullainvillierovi a jeho stoupencům k podpoření jejich námitek proti králem podporovanému „vkrádání se“ buržoazie (resp. galských nearistokratů) mezi šlechtu. Až na vzácné výjimky tvořené skeptiky, jako byl třeba Voltaire, většina historické a filosofické literatury odráží mezi intelektuály té doby všeobecně rozšířený koncept etnického původu tříd.

Tato vykonstruovaná etnicko-rasová dichotomie ideologicky zdůvodňující třídní rozdělení vytvářela zřetelné ohnisko lidové emancipace, která roku 1789 vyústila v revoluci. Keltská identita byla v průběhu této revoluce, prezentované jako rasový konflikt, užita v opozici proti šlechtě a následně jako jednotící princip při vzniku lidového nacionalismu, v jehož rámci byl národ definován jako společenství. Např. *Abbé de Sieys (1789)* vybízel k tomu, aby ti, kteří si nárokují být rasou dobyvatelů, byli třetím stavem „posláni zpět do lesů ve Francích“, očištěný národ by pak sestával pouze z potomků Galů a Římanů.

Revoluční vůdci byli vzápětí poté, co se zbavili Franků (šlechty) jako legitimního zdroje etnické identity nového republikánského národa, konfrontováni s novým lidovým modelem etnicity vzniklým na základě ambivalentního vztahu mezi starověkými Kelty a jejich římskými přemožiteli. Dynamické napětí tohoto vztahu pozdějším spisovatelem označené za „dva póly nezbytné ke vzniku elektrického napětí“ (*Schrader 1898, 85*) nabízelo nespočet možností pro symbolickou manipulaci, která pak byla všemi způsoby využita v průběhu francouzské historie. Římem byl inspirován vznik velké části politického slovníku revoluční vlády a demokratické instituce římské republiky se staly atraktivním vzorem. Členové Direktorata se při svých zasedáních dokonce odívali do purpurových římských tóg (*Séguy 1989*). Zatímco Řím byl vzorem při vytváření institucí, stali se Keltové potenciálním základem pro emocionálně vnímaný smysl etnického společenství. Byť se před revolucí o Kelty zajímali ojedinelí učenci, zahrnující v to i první užití fráze „Naši předkové Galové“ (*Pelloutier 1740; Pezron 1703*), přesto Keltové

nikdy nebyli, vyjma fantaskních spekulací několika málo „Keltomanů“ o jejich pozici v biblické genealogii národů, populárními kandidáty na „otce národa“ (Dubois 1972). Revoluce však stejně přišla v době, kdy se již obraz Keltů měnil pod vlivem celoevropské popularity podvrhnutých „Zpěvů Ossianových“ (Trevor-Roper 1983) a romantického keltofilství takových spisovatelů jako Walter Scott či Chateaubriand. *La Tour d'Auvergne* (1792) šel dokonce tak daleko, že keltštinu prohlásil za původní jazyk lidstva. Amid volá: „My jsme potomci čistokrevných Galů“. Dokonce je navrhováno, aby byl opuštěn název „Francie“ (Poliakov 1971, 29).

Se vznikem Napoleonova Francouzského císařství se dále rozvinula dvojznačnost vztahu mezi keltskou a románskou identitou. Na jednu stranu Napoleon pokračoval v lidové republikánské tradici hlásící se ke galské identitě tím, že roku 1805 založil Académie Celtique, jejíž patronkou se stala císařovna Josefina. Úkolem této instituce bylo co nejvíce prozkoumat keltskou minulost a keltský jazyk, aby „bylo odčiněno“ zanedbávání „našich předků“ pramenící v pohrdání Řeků a Římanů a aby Galům byla navrácena sláva, která jim právem náleží (Johanneau 1807, 62–63). Za vznikem akademie není těžké odhalit politický záměr: ideologicky zdůvodnit vojenskou expanzi francouzského císařství, „které díky řadě brilantních vítězství znovuzískalo všechna stará galská území“ (Mangourit 1807, 42). Johanneau ve své otevřené výzvě k akademii vyhlásil, že „téměř všichni Evropané jsou potomky Keltů, téměř všichni jsou dětmi la Celtique – která nově sjednocena, dnes opět tvoří jednu velkou rodinu pod jedinou federativní vládou“ – ale dodává, že Francie „jako nejstarší dcera la Celtique“ by měla spravovat tu nejlepší a největší část slavného keltského dědictví (Johanneau 1807, 42).

Napoleon však, aby naplnil své tužby po vojenských výbojích a dodal legitimitu své vládě, v mnohem větší míře než keltské minulosti využíval symbolického potenciálu v odkazu římského impéria. Jeho invokace římských symbolů je evidentní v takových případech, jakými jsou výstavba monumentálních triumfálních oblouků, jeho portréty na bojovém voze a s vavřínovým věncem od Ingrese a Davida a sloup na Place Vendôme, který je imitací Trajánova sloupu v Římě, a na jehož vrcholu stojí socha Napoleona v římské tóze. Podle Hautecoeuera Napoleon trval na tom, že veřejné monumenty „by vždy měly být v římském stylu. Jeho impérium by mělo být následníkem toho impéria, které se rozkládalo od Egypta až po britské ostrovy“ (cit. in Ridley 1992, 1). Nikoli náhodou se právě v té době, po stoletích nezájmu, ujali Francouzi prvních systematických archeologických průzkumů a restaurování památek starého Říma (Ridley 1992).

Krátké oživení franského původu národa za bourbonské restaurace skončilo během revoluce roku 1830 mocným protiútokem ze strany keltofilských romantických historiků Guizota, bratrů Thierriových a Henri Martina. Toto hnutí prostřednictvím popularizace rasových představ o keltské identitě a francouzské historii trvale ustanovilo Kelty za primární etnický základ francouzského národa. Tehdy se započalo konstruování hrdinského národního mýtu vycházejícího z keltské minulosti a zaměřeného na Vercingetoriga; tento mýtus se pak během století dramaticky rozvine.

S obnovou francouzského císařství za Napoleona III. v roce 1852 se obnovuje i dynamické napětí mezi keltskou a románskou identitou, jež je charakterizováno zaměřením pozornosti na dvě dominantní osobnosti z dramatického období dobývání Galie: Vercingetoriga a Caesara. Napoleon III. (1865–66) píše dvousvazkovou

studii o Caesarově životě a ve stejné době zakládá Museum národních starožitností. Také financuje vykopávky na místech, která se stala svědky nejdůležitějších okamžiků Vercingetorigovy vzpoury: v Alesii, místě konečného potlačení galského odporu, v Gergovii, kde byl Caesar Galy poražen, a v Bibracte, kde se Vercingetorix pokusil sjednotit opozici proti Římanům. Ze svých vlastních prostředků uhradil vytvoření mohutné bronzové sochy Vercingetoriga, která je vztyčena v Alesii; sochař Millet dává Vercingetorigovi podobu samotného Napoleona III.

Napoleonova volba Alesie (dostala přednost před Gergovii a Bibracte) jako místa, kde bude stát socha, byla plně ve shodě s jeho koncepcí identity francouzského národa a s užitím dávného konfliktu jako národního symbolu. Tato výšina byla podle něj jak místem hrdinského sebeobětování se Galů při obraně svého národa, tak v konečném důsledku prospěšným, byť přechodně bolestným, vítězstvím římské „civilizovanosti“ nad „barbarismem“. A jak sám napsal: „Při vši úctě k Vercingetorigově památce, nemůžeme naříkat nad jeho porážkou. Obdivujme horlivou a oddanou lásku tohoto galského náčelníka k nezávislosti své země, ale nezapomínejme, že to byl právě triumf římských zbraní, jemuž naše civilizace vděčí za svůj vznik“ (*Napoleon III. 1866, 397*).

Uznává sice, že římské nadvlády bylo dosaženo „skrze potoky krve, což je pravda“, avšak dodává, že tím „byla těmto lidem zajištěna lepší budoucnost“ (*Napoleon III. 1866, 397*). Tato představa o konečné prospěšnosti římského vlivu na hrdé barbary, a tím i jejich obohacení, sloužila jako důmyslná a výhodná racionalizace francouzské koloniální expanze v Indočíně, severní Africe a dalších zámořských územích, když užívala příkladu Galů ke zdůraznění toho, jak je moudré a prospěšné podřít se dědici římského impéria. Jak se praví v jedné tehdejší učebnici: „Galové byli dost inteligentní na to, aby pochopili, že civilizace je lepší než barbarství“ (pozn. v *Gerard 1982, 361*). *Goudineau (1990)* ve své neformální úvaze předpokládá, že tento výklad římské konkvisty je stále velmi rozšířený.

Ve stejné době, kdy je Alesia přeměňována v hmatatelný symbol legitimacy kolonialismu, je Vercingetorix povýšen do role čím dál populárnějšího ztělesnění francouzského patriotismu a národního charakteru. Období mezi léty 1850 až 1914 se vyznačuje skutečnou posedlostí keltskou identitou a postupnou proměnou Vercingetoriga z obskurní historické postavy v prominentního národního hrdinu (*Simon 1989*). V Paříži i jinde jsou přejmenovávány ulice na Vercingetorigovu, Gergovie, Place des Gauls a podobně. Galové se stávají častým námětem uměleckých děl a populární i naučné literatury. *Pingeot (1982)* uvádí seznam více než dvouset soch s galskými motivy vytvořenými v tomto období více než stotřiceti umělci, řada z nich jsou monumentální bronzové sochy stojící na náměstích po celé Francii a často zpodobňující samotného Vercingetoriga (jako Milletův pomník v Alesii, Bartholdiho v centru Clermont-Ferrand, Moulyho v Bordeaux a další). Jedno Chatroussovo dílo z roku 1872 dovádí vlastenecký historický symbolismus až do extrému, tím jak zobrazuje Vercingetoriga kráčícího ruku v ruce s Johankou z Arku (*Viallaneix – Ehrard 1982, 9*). Jiný sochař, Préault, navrhuje Napoleonovi III. postavit na kopci uprostřed Francie „akropoli galské civilizace“, která by byla vyzdobena mohutnými sochami galských válečníků, a na vrcholu by se tyčila čtyřicetimetrová socha Vercingetoriga umístěná na podstavci tvořeném zbraněmi, nástroji a dalšími symbolickými objekty „našich předků“ (*Pingeot 1982*). Galové se také stali oblíbeným námětem nespočtu knih, ať už to byly romány, dramata, histo-

rická pojednání nebo vojenské analýzy keltsko-římských střetů. Jenom v období mezi roky 1882 až 1925 je v katalogu francouzské národní knihovny zaregistrováno více než 210 prací o Galech (*Croissille 1982, 329*). Ba co víc, v polovině 19. století poprvé zaznamenáváme vydávání sérií knih, jež byly celé věnovány výhradně Vercingetorigovi (*Simon 1989, 147–153*), a přitom jedině, co se o něm opravdu vědělo, pocházelo z několika málo pasáží v Caesarových „Zápiscích o válce galské“ a z mincí s jeho stylizovaným portrétem.

V souladu s konceptualizací národní identity, zjednodušené v klišé „naši předkové Galové“, se v této době začíná Vercingetorix poprvé objevovat v učebnicích. V rámci primárního školství se historie stává povinným předmětem až v roce 1867, dva roky po vztyčení památníku v Alesii. Filosofie základního vzdělání, které silně ovlivňovalo celou francouzskou populaci, upřednostňovala takovou výuku národní historie, která se zaměřovala na „hrdiny“ a dramatické události. Vercingetorix se stal základním národním hrdinou (*Amalvi 1982*). Ve zvláštních popularizačních textech keltofilských historiků bylo primární historické vzdělávání doprovázeno heroickým obrazem „našich předků“ (*Guizot 1872; Martin 1865*). Všechny tyto umělecké a vzdělávací prostředky sloužily k co největšímu rozšíření a zakotvení této vynalezené tradice národní identity v rámci lidových představ. Poněkud ironicky působí, že díky vzdělávacímu systému zajišťovanému francouzskou koloniální správou se generace vietnamských a afrických dětí byly nuceny učit frázi „naši předkové Galové“ (pro ilustraci a další diskusi cf. *Achebe 1987, 35* a *Ferro 1981, 37–39, 139*).

Nejzanícenější projevy francouzského keltství, s novým pohledem na Vercingetoriga jako národního mučedníka a symbol odplaty, se objevují po pokořující porážce Francie v prusko-francouzské válce roku 1870. Rok po ustavení (1876) první francouzské katedry keltských studií na École Pratique des Hautes-Etudes soudí Albert Réville o vzestupu zájmu o studium Keltů, že je způsoben národní krizí identity. Réville ve svých utěšujících závěrech konstatuje, že nehledě na povrchní vliv římských a germánských vetřelců na historický vývoj národa Francouzi stále vykazují tytéž charakteristické rysy, které Caesar přisuzuje Keltům, a že „svou povahou a krví“ (*Réville 1877, 839*) jsou stále opravdovými Galy. A navíc, „Vercingetorix je pro nás více než jenom odvážný válečník.... Jeho vzhled byl již francouzský.... Bojoval a zemřel ne pro kanton, ne pro nějaké malinké království nebo dynastii, ale pro patria, za naši galskou vlast“ (*Réville 1877, 867*).

Po celé 19. i 20. století zůstává rasa významným tématem. Přední místo zaujímá ve vlivných dílech romantických historiků *Guizota (1820)*, *Thierryho (1866)* a *Martina (1852)* a své další opodstatnění získává díky spisům prvních fyzických antropologů jako byli *Broca (1873)* a *Topinard (1878)*. Kupříkladu Topinard udává, že „impulsy typické pro mozkovou tkáň jsou tak pevně dány, že navzdory výchově a civilizování jsou rozpoznatelné i po křížení a míšení ras, a tedy jsou dobrou pomůckou při jejich rozlišování (rozuměj ras, pozn. př.)“, a že „znaky převládající u francouzské rasy jsou tytéž jako ty, které Caesar popisuje u Galů“ (*Topinard 1878, 409*). Mnoho úsilí bylo také věnováno pokusům o určení fyzických znaků charakteristických pro „lidi keltského typu“, kteří, v porovnání s vysokými a dlouholebými příslušníky „germánské rasy“, byli shledáni jako menší, snědší a krátkolebí (*Broca 1873, 591*). Tomuto keltskému typu přibližně odpovídali Bretonci, ale za rasově nejčistší žijící představitele, s vysokým indexem krátkolebosti a velkou

kapacitou mozkovny, „zřetelně větší než u Pařížanů“, a fyzického typu nejspíše stejného jako Keltové za časů Caesara a Strabóna, byli považováni obyvatelé Auvergne ve střední Francii. Tito Auvergnané byli pokládáni za přímé potomky „lidu, který na návrších v Gergovii a Alesii pevně třímal zástavu národní nezávislosti“.

Oproti tomu, *Camille Jullian (1913)* se pohledu z rasové perspektivy zřetelně vyhnul tím, že se stavěl za kontinuitu politického konceptu keltského národa, „patrie Gauloise“, který „motivoval Vercingetoriga“ a který se stal zdrojem moderního vlastenectví. Věřil, že Galové „bylo jméno lidu či národa konstituovaného na určitém daném území, jehož poloha víceméně koresponduje s polohou dnešní Francie“, a že příslušníci tohoto národa, ačkoliv rasově promícháni, „společně vyprávěli o své minulosti a společně doufali v lepší budoucnost“ (*Jullian 1913, 68*). Tyto představy o věčném keltském národě s Vercingetorigem jako ztělesněním hrdinských ctností měly velmi silný vliv při usměrňování pocitů nutné odplaty vůči Germánům a při legitimizaci snah o navrácení Francie do jejích „přirozených“ hranic. V širším, pankeltském měřítku se během roku 1890 dokonce objevují návrhy na vytvoření Confédération des Gaules, která by čelila germánské moci a v níž by byly sdruženy Francie, Belgie, Nizozemí a Porýnská republika.

I když lidové zaujetí pro nacionalistickou tradici keltské identity nepochybně vrcholilo v době druhého císařství a třetí republiky, Keltové i poté hráli významnou byt choulostivou roli v tomto způsobu ovládnutí přítomnosti. Stejně jako v minulosti také v této době dochází k jemným posunům v symbolických významech míst, objektů a osob využívaných při vyvolávání spojitosti s minulostí, a i nadále přetrvávají boje mezi různými zájmovými skupinami o přivlastnění si těchto symbolů. Například za druhé světové války spolu soupeřily pétainovská kolaborantská vláda a „Resistence“ (francouzské odbojové hnutí, pozn. překl.) o kontrolu nad keltským odkazem. Roku 1942 uspořádal Pétain na Gergovii slavnost národní jednoty, kdy byly ze všech koutů Francie přineseny hrstě půdy, aby mohly být uloženy do památníku vztyčeného na stejné planině, kde Vercingetorig a Galové uštědřili porážku svým římským nepřítelům. Projevy pronesené při této příležitosti výrazně usilovaly o ztotožnění Pétaina s Vercingetorigem zdůrazňující fakt, že se oba, s vědomím obklíčení a nevyhnutelné kapitulace, obětovali pro svůj národ (*Ehrard 1982, 313–314*). „Resistence“ pochopitelně vykládalo symboliku tohoto období poněkud odlišně: namísto Vercingetorigova válečného tažení se spíše zdůrazňovala jeho vzpoura proti římským dobyvatelům a jeho status prvního vůdce francouzského odboje (*Simon 1989, 117–118*). Fakt, že vichistická vláda nechala později roztavit množství bronzových Vercingetorigů z 19. století (až na sochu, která zpodobňuje Vercingetoriga s Janou z Arku; ta zůstala nedotčena), svědčí o tom, že Pétain nakonec začal vnímat symbol Vercingetoriga jako nebezpečný (*Pingeot 1982*).

Díky frakcionářství francouzského politického života hrála i nadále manipulace s keltským odkazem svou roli. Ve stejném roce, kdy F. Mitterrand zveřejnil na Bibracte svou výzvu, se v novinách objevuje fotografie z výročního shromáždění extrémně pravicové Národní fronty, na které mladý člen FN stojí před plakátem s krátkým seznamem francouzských národních hrdinů, Vercingetorigem počínaje a Jean-Marie Le Penem konče, a pyšní se odznakem s typicky xenofobním heslem „Galie Galům“ (*Brocard 1985, 11*). Archeologická naleziště, kde Napoleon III. zahájil vykopávky, zůstávají i nadále místy ukotvujícími smysl nacionální etnické mytologie (*Crumley 1991*). Jako další, po Pétainových výzvách k národní jednotě

na Gergovii v r. 1942 a Mitterrandových na Bibracte v r. 1985, si vybírají opoziční vůdce Giscard d'Estaing a Jacques Chirac Gergovii, kde Vercingetorix „dovedl Francii poprvé k vítězství“, aby zde v roce 1989 zahájili projevem, který kladl důraz na „trvání francouzské identity“, svou kampaň ve volbách do Evropského parlamentu (Carton 1989, 10).

Ideologicky zdomácnělý smysl národního keltského dědictví trvá, aby mohl být důmyslně upevňován při socializaci dětí prostřednictvím učebnic, humoristických knížek a comicsových historických příběhů (viz např. Harmand; 1985; Pageaux 1982 a Simon 1989. Asi nejznámějším příkladem je celá série velmi oblíbených příběhů o Asterixovi, které dokonce inspirovaly k vytvoření zábavního parku typu Disneyland, Parc Astérix, podle něž pak byl v Irsku postaven park Celtworld. Všední představy o keltském dědictví jsou ve Francii všudypřítomné, od státního podniku na výrobu cigaret Gauloises až k nespočtu barů a kavárniček nazvaných Le Gaulois. Galové stále provokují představivost intelektuálů, což vede k tunám publikací, jak beletristického, tak odborného rázu, které se zabývají takovými věcmi jako Vercingetorigem, druidy, keltským válečnictvím apod. (např. Hermand 1984; Lance 1978). To, že tato multimediální invokace galství byla účinná v jemném vštěpování a udržování axiomatického smyslu pro keltskou národní identitu, se ukázalo při nedávném průzkumu mezi 8- až 11letými školáky, kteří měli vyjmenovat své oblíbené hrdiny. V kategorii „historie, politika a současné události“ se na třetím místě žebříčku ocitl Vercingetorix, který byl „předstižen“ jenom dvěma současnými politickými osobnostmi, včetně prezidenta a který byl jen o tři místa lepší než Johanka z Arku (Le Mond 1979, 14). Taktéž je zřejmé, že i mezi vzdělanými Francouzi je smysl galství vnímán poněkud jinak než jen jako produkt dobrých historických znalostí (Goudineau 1990, 17–19).

Bretaň

Je ironií, že republikánské nadšení pro budování národa, který si činí nárok na původ v dávné keltské minulosti, málem zničilo jediné skutečné pojítko s keltskou identitou, které by opravdu mohlo mít na takovou návaznost právo: bretonštinu. Nemenší ironií je, že o stejný nárok na keltskou etnicitu (nárok odvozovat svůj původ od „našich předků Galů“) se opírá regionální odpor Bretonců vůči francouzskému státu. Opravdovou ironií je pak to, že mnozí z prvních keltofilů zodpovědných za vytvoření francouzského vlasteneckého mýtu (jako Dom Pezron a La Tour d'Auvergne) byli bretonského původu a že nacionalističtí francouzští keltisté kdysi obdivně vzhlíželi k Bretoncům, jejich jazyku a jejich folklóru jako k nefalšovaným žijícím pozůstatkům starověkého národa Galů (viz Broca 1873; Johanneau 1807 a La Tour d'Auvergne 1762).

Bretaň není jediným francouzským regionem, jenž má svou vizi keltské identity – např. v Burgundsku je udržována folklórní tradice keltských oslav svátků ohně (Marquardt a Crumley 1987). Nicméně, v žádném z regionů se nesetkáme s tak silným a všudypřítomným ztotožněním s keltskou identitou jako v Bretani, a nikde jinde keltská identita neslouží jako tak mocné ohnisko regionálního odporu proti hegemonii státu. Vývoj zásadní vize keltské identity prosazované bretonským

hnutím je, pokud jde o symbolické nuance a historický vztah k francouzské nacionalistické ideologii, rozhodně stejně složitý jako vývoj vlasteneckého mýtu (více o tomto vztahu *McDonald 1989; Nicolas 1986; Reece 1977 a Tanguy 1977*).

Základní paradox bretonské situace pramení z faktu, že jak francouzští nacionalisté tak bretonští regionalisté užívají jazyka a historie k vytvoření ideologických tradic soupeřících o identitu danou jejím „imagined communities of Celts“ (*Nicolas 1986, 18*). Paradox jazyka je dán odhodláním nově vytvořeného porevolučního francouzského státu dát všemu lidu (celému národu) jednotný jazyk a pragmaticky arbitrární povahou volby tohoto jazyka. Existovaly návrhy, že státním jazykem, by se po svém obnovení, mohla stát keltština, jíž se však ve Francii, krom Bretaně, nemluvilo téměř dvě tisíciletí; bylo však přistoupeno na mnohem praktičtější řešení: jako státní prosazovat z latiny odvozený jazyk pařížského centra říše. V době vytvoření revolučního státu však francouzštinu řádně ovládalo jenom 20 % obyvatelstva a nejméně 30 % ji neovládalo vůbec (*Certeau et al. 1975*). Stát tedy zahájil kvazináboženské tažení za posílení národní jednoty, což se mělo dít prostřednictvím upevňování francouzské civilizace, tj. hlavně francouzštiny, v zemědělských oblastech vnímaných jako zaostalé. Regionální jazyky a dialekty se staly primárními cíli ve strategiích zaměřené na vykořenění lokálních lidových kultur. Bretonština se stala obětí tohoto procesu; a následně v celkem nedávné minulosti byla militantní částí bretonského hnutí prosazena jako symbolické srdce regionálního odporu.

Samotná historie úpadku bretonštiny je dost složitá, protože je to historie nejen aktivního útlaku (viz *Abalain 1989; Certeau et al. 1975; McDonald 1989; Nicolas 1986; Reece 1977 a Tanguy 1977*). Zpočátku byli jakobíny bretonština a Bretonci vnímáni jako reakční hrozba. Prosazování francouzštiny na úkor bretonštiny ve školách a v úředním styku bylo chápáno jako způsob, jak tento provinciální zemědělský národ přivést od nebezpečné pověřivosti, nevědomosti a izolace k politickému partnerství s osvíceným, racionalistickým a pokrokovým národem. Jak poznamenal Barre – navrhovatel zákona nařizujícího povinnou výuku francouzského jazyka: „pověra mluví bas breton“ (cit. in *Certeau et al. 1975, 10*).

Během 20. století se Bretaň, zejména městské oblasti, stala mnohem pevnější součástí francouzské ekonomiky a kombinované účinky frankofonní vzdělávací politiky, stigma pocíťované rurální zaostalosti a požadavku státní byrokracie na zaměstnávání úředníků dobře ovládajících francouzštinu způsobily, že počet a územní rozšíření bretonských mluvčích se rapidně snížily a že se jazyková hranice trvale posunula na západ. Po roce 1968 se podpora bretonštiny přesunula z pravé na levou část politického spektra a její aktivní oživení je silně prosazováno regionálními aktivisty, hlavně intelektuály. Pro radikály je znalost bretonštiny zásadním aspektem představy o jimi zkonstruované etnické identitě, přestože mnozí z nich jsou mladí frankofonní intelektuálové pocházející z měst, kteří se bretonštinu naučili až jako druhý jazyk (*McDonald 1989*).

V nynější době je výskyt bretonských rodilých mluvčích omezen již jen na malé venkovské oblasti tzv. Dolní Bretaně – západní část poloostrova, zatímco Horní Bretaň (včetně správní metropole Rennes) historicky náleží k francouzsky mluvícím oblastem. Přestože je dost nesnadné ověřit si následující odhady, tak přehledy uvádějí pro osmdesátá léta něco mezi 650000 až 685000 lidmi schopnými mluvit bretonsky (kolem 45 % populace Dolní Bretaně); byť jen u poloviny z nich se dá hovořit o častějším užívání (*Abalain 1989, 207*). V moderní bretonštině se

rozeznávají čtyři hlavní dialekty, jejichž odlišnost pramení v době před několika stoletími (viz *Abalain 1989; Falc'hun 1981 a Fleuriot 1980*).

Lingvistické charakteristiky hrají důležitou roli při modelování historického původu Bretonců, který je ústředním rysem keltské identity prosazované bretonskými radikály. Tento model zdůrazňuje úzkou dějinnou spojitost s ostrovními Kelty z Cornwallu, Walesu, Irska a Skotska a popírá spojitost s kontinentálními Galy, což Bretoncům umožňuje etnický se vymezit vůči francouzskému národu, který si taktéž nárokuje galské předky. Radikálové nechápou Bretaň jako jednu z francouzských provincií, ale jako území nezávislého keltského národa, který je etnický spřízněn s ostatními „utlačovanými“ ostrovními Kelty. Tato etnická interpretace vychází z domněnky, že Bretaň byla mezi 4. a 6. stol. masivně znovuosídlena keltskými imigranty z Británie a že starobretonština je spíše odnoží jazyka, jímž hovořili tito přistěhovalci, než by se vyvinula z původní galštiny, která přestála dobu římské nadvlády.

Tento model bretonského etnického původu představuje radikální proměnu konceptu, který převažoval až do čtyřicátých let minulého století (*Guimard 1897; Tanguy 1977*). Do té doby byla spřízněnost mezi Bretonci a Galy všeobecně přijímaným faktem a na Bretaň bylo pohlíženo jako na živoucí pozůstatek starověkých Galů. To byl přesně ten důvod, který přiměl členy Académie Celtique, aby se začali zabývat studiem bretonského jazyka a folklóru. Nicméně nová, poupravená verze bretonského původu se, ve velké míře zásluhou Hersarta de la Villemarqué a některých jeho kolegů archeologů, postupně během 40. a 50. let 19. století stala institucionalizovanou ortodoxií. V roce 1839 vychází přičiněním de la Villemarqué „Barzaz Breiz“, bretonská obdoba Ossianovy folklorní epiky „vymyšlené“ na sklonku 18. století ve Skotsku.

Během 40. let minulého století byl Villemarqué nápomocen připojení archeologické sekce k nově vytvořené Association bretonne. Brzy nato se v každém bretonském département zformovala archeologická společnost. Na kongresu Association bretonne, pak dva prominentní archeologové, Courson a La Borderie, vehementně obhajovali hypotézu, že Keltové, kteří byli Anglosasy vyhnáni z Británie, se usadili na Bretaňském poloostrově, který byl místními romanizovanými Galy opuštěn během 4. století (*Courson 1863*); tento historický scénář triumfoval nad protiargumenty, které se zastávaly etnické kontinuity s indigenními Galy (*Guimard 1987; Tanguy 1977*). Padesátá léta minulého století nakonec přetrvala jediná rozsáhlá debata, a ta se zabývala otázkou, jestli imigranti osídlili zcela opuštěnou zemi – názor zastávaný Villemarqué, Coursonem a La Borderiem – nebo jestli tam vpadli „jak velká voda“ a podmanili si zbytek galského obyvatelstva (*Loth 1883*).

Archeologických důkazů, které by potvrdily nebo vyvrátily hypotézu masivního přílivu ostrovních Keltů do Bretaň, je pomálu, a když už nějaké jsou, tak přinejlepším nejsou dost průkazné; a s důkazy historickými se to má obdobně (*Galliou – Jones 1991, 128–134*). Nejsilnější podpora modelu masivního osídlení vychází ze svědectví, která nám podávají místní jména (*Falc'hun 1981; Fleuriot 1980*). Ostatní lingvistické důkazy je obtížné interpretovat, neboť většina keltských dialektů, jimiž mluvili staří Galové, se zdá být stejně obecnými varietami prakeltštiny (nebo britanštiny) jako bretonština, velština a kornština (*Whatmough 1970*). Někteří badatelé zaznamenali blízký vztah mezi bretonštinou, kornštinou a (jim vzdálenější) velštinou a vytvořili hypotézu o společném protojazyce (*Jackson 1967*;

Loth 1883). Ostatní se navrátili k výkladu, že bretonština – zejména vaneské nářečí – je odvozena z kontinentální galštiny. Pro *Falc'hun* stejně jako pro Académie Celtique devatenáctého století „bretonština konzervuje poslední živoucí zbytky prvního státního jazyka Francie, toho Vercingetorigova“, a je „klíčem k lepšímu pochopení keltské minulosti celé Francie“ (*Falc'hun 1981*, 10).

Ať už je historická platnost konceptu výlučné etnické spřízněnosti s ostrovními Kelty jakákoli, tento koncept byl bretonským hnutím přijat jako základní dogma a pomohl při rozšiřování pankeltského kulturního hnutí. Bretonští, velští, irští, skotští a kornští aktivisté se účastní „Interkeltských kongresů“ (jejichž pořádání bylo započato Villemarqém roku 1867) a navzájem si publikují ve svých časopisech. Z Walesu byly importovány znovuvytvořené druidské rituály a při společných obřadech působí druidové z obou stran kanálu La Manche (*Nicolas 1986*, 56; *Piggot 1968*, 123–182). Keltští aktivisté sdílejí důvody k odporu vůči „kulturní genocidě“ vedené Francií i Anglií, stejně jako sdílejí „misijní poslání“ rekeltizovat jejich etnické domoviny skrze jazykové a kulturní obrození (viz *McDonald 1989*; cf. *Brékilien 1976* a *Gwegen 1975*).

Evropské společenství

Ze tří v tomto článku rozebíraných příkladů působí snad nejironičtěji pokus Evropského společenství (ES) získat důvěryhodnost díky spojení s keltskou minulostí. Od roku 1980 byly v Evropě pod záštitou mnoha národů realizovány desítky velkých, finančně dobře zajištěných výstav o keltské archeologii, na nichž většinu exponátů tvořily objekty pocházející z celé řady zemí. Politický záměr těchto výstav je zřídka kdy skrýván a je dokonale přizpůsoben strategii pro utváření jednotné evropské identity skrze kladení důrazu na kulturní dědictví, jak ustanovila Evropská komise (*Shore – Black 1992*). Jedna z prvních výstav uspořádaná ve Štýrsku byla uvedena s podtitulem „Rané formy evropské jednotnosti“, zatímco jedna z posledních, pořádaná v Benátkách v roce 1991, byla nazvána „Keltové: První Evropané“.

Výstavní katalogy jsou proloženy narážkami na Kelty jako tvůrce „etnických a kulturních základů většiny západní populace“ (*Otte 1987*, 11). Podle katalogu nedávné francouzsko-belgické výstavy o keltské archeologii:

„Historie Evropy začíná Kelty. Kelty, kteří dali vzniknout původní velmi bohaté kultuře, odraz jejíhož výjimečného ducha zůstane i napříště neodmyslitelnou součástí intelektuálního vývoje našich zemí. Mnohotvaré dědictví po těchto 'Prvních Evropanech' dodnes zůstává jedním z hlavních pilířů naší soudržnosti“ (*Kruta 1990*, 8).

Snad nejexplicitněji ze všech působí výstava benátská, v úvodu k níž se udává, že „byla vytvořena v duchu velkolepého nastavujícího procesu sjednocování Evropy, procesu jenž výmluvně odkazuje ke skutečně jedinečnému aspektu keltské civilizace, totiž že je v evropském měřítku první historicky doloženou civilizací Cítili jsme a stále cítíme, že takovéto spojení minulosti s přítomností není nijak násilné, leč vskutku zásadní a může nás účinně přivést zpět k našim společným kořenům“ (*Leclant – Moscati 1991*, 4).

Zbývá odhalit, jak účinná budou takováto dovolávání se keltské identity při vytváření smyslu panevropanství a jeho popularizaci. I přes tvrzení, že „je společně odsouhlaseno, že evropské kultury mohou svůj původ odvozovat z keltských kořenů“ (*Bivenuti 1991*, 11), by při logické interpretaci archeologických důkazů shromážděných na těchto výstavách měly být z úvah o jednotné Evropě vyloučeny oblasti jako jsou severní Německo a Skandinávie, kde se nemluvilo žádným keltským jazykem a které se nepodílely na vytváření materiální kultury laténského období; zároveň by do těchto úvah nutně měla být zahrnuta rozsáhlá území na východě Evropy, která byť v současnosti nejsou součástí Evropské unie, jsou i přes neurčitou jazykovou příbuznost nezbytná k tomu, abychom mohli laténskou materiální kulturu vymezit.

Jiný problém s evropskou identitou založenou na keltství je ten, že by mohly být upřednostňovány národy, které již mají úspěšně vytvořeny národní mýty o keltském původu. Například Francie se svým požadavkem být ztotožňována se starověkou Galíí, být „nejstarší dcerou La Celtique“ (*Johanneau 1807*, 42), by se mohla cítit v dobrém postavení k tomu, aby se pokusila nastolit určitý druh kulturní nadvlády v rámci ES. A Mitterrand vskutku ve svém proslovu na Bibracte zdůrazňuje, že pro Francii to je místo, „kde se odehrálo první dějství naší historie“. Avšak také lehce poznamenává, že je to „jedno z významných míst keltské civilizace“, civilizace, která nebyla „určena politickými hranicemi, nýbrž společnou kulturou“ a která se „rozšířila v lepší části Evropy“ (*Mitterrand 1985*, 54; Bibracte bylo v nedávné době povýšeno z „národní památky“ na „evropské archeologické centrum“). Jestliže „historie Evropy začíná Kelty“ a Keltové jsou „První Evropané“, pak si lze snadno představit, že by národ, který si nárokuje Vercingetoriga coby personifikaci svého národního charakteru, mohl vidět sám sebe jako srdce nové i staré Evropy. Na druhou stranu, by tato představa byla těžko stravitelná pro ty z bretonských aktivistů, kteří interpretují posledních 2500 let evropské historie jako krvavé „vraždění la Celtique“ Franky, Sasy a Římany a kteří vidí plát pochodeň ryzího keltství pouze v rámci malé skupiny utlačovaných menšin na západním okraji Evropy (*McDonald 1989*, 117). Francie, stejně jako Anglie, zaujímá v této konceptualizaci keltské identity pouze místo nepřátelského utlačovatele.

Archeologie a etnický nacionalismus

Starověcí Keltové se z mlh evropské prehistorie, protože jsou pojmenovatelní, vynořují jako první „lidé“, jako rozlišitelná kategorie identity, nabízejí tak bohatství možností, jak padělat symbolická a emocionální pojítka, která drží lidi pohromadě v „imagined communities“. Jazyk, místa, věci a osoby, to všechno bylo užíváno k vyvolání starobylosti a hodnověrnosti při vytváření tradice společné identity pro regiony, národy a nadnárodní entity. Protože takto vystavěné identity tíhnou k definování se kontrastem, tak různá společenství – nebo jejich frakce – selektivně zdůrazňují a přizpůsobují tyto aspekty, tak že do popředí vystoupí jejich vlastní typičnosti. Tento zjevný paradox v manipulaci s keltskou identitou je vysvětlován na symbolické nejednoznačnosti bohatou keltskou minulostí a mobilními historickými trajektoriemi vznikajícími při hricolage („kutilském“) procesu

vytváření tradic, tak jak jsou tyto průběžně redefinovány podle politických požadavků (Abéls 1988; Crumley 1991).

Je nade vše pochybnost, že archeologická bádání o Keltech mají politický náboj, a pro pochopení celé záležitosti je klíčové uvědomit si důsledky a historické okolnosti vzniku jakékoliv studie. Archeologové sami sebe, vzhledem k podstatě svého úsilí, shledávají v nejasném a ožehavém postavení dodavatelů symbolického „hardware“ k vynalezeným tradicím, stejně jako potenciálních zprostředkovatelů jejich dekonstrukce. Archeologie zajišťuje lidové představitosti hmatatelné spojení s identitou pramenící v úctu budící minulosti. Místa a objekty mohou být proměněny v mocné evokující symboly, které slouží k dodání opravdovosti již vytvořeným tradicím (Anderson 1983; Lowenthal 1985). „Aby vyjádření etnicity bylo co nejučinnější, tak vyžaduje zakotvení v konkrétním geografickém prostředí“ (Crumley 1991, 3), a archeologie toto zakotvení zajišťuje tím, že váže dohromady místa s dávnými událostmi a lidmi.

Převážně z tohoto důvodu národní státy věnují archeologii pozornost. „Co vytváří národ, je minulost, čím se ospravedlňuje jeden národ vůči druhému je minulost“ (Hobsbawm 1992, 3). Tedy stát má zájem na financování archeologických výzkumů, vyznačení a ochraně „národních památek“, sponzorování muzeí a výstav, které staví na odív „národní dědictví“. Navíc, bereme-li stát jako hlavního mecenáše archeologických výzkumů, je sotva překvapující, že charakter podpory terénním pracem a muzejním expozicím je podmíněn nacionálními mytologiemi. Nejkráklavěji se to projevilo v záměrech Napoleona I. a Napoleona III., ale funguje to i dnes v požadavcích kladených na archeology, kteří se v konkurenčním boji při získávání grantů nebo při pokusech o ochranu archeologických památek snaží přesvědčit o významu právě toho svého naleziště. Státní úředníci musí zvažovat vědeckou důležitost a zároveň potenciál naleziště stát se symbolickým zdrojem národního vědomí, což si archeologové stěží mohou dovolit opominout. Nicméně nemůžeme doufat, že pochopíme rozvoj toho, co Trigger (1984) nazval „nacionalistickou archeologií“, tak že jednoduše odkážeme na nějakou jednotnou státní ideologii nebo státní zájmy. Národní státy nejsou jednoduté entity, ale dynamické sociální jevy zrozené ve střetech mezi soupeřícími frakcemi a těmito střety poháněné. Choulostivé požadavky určující nacionalistickou archeologii jsou pravděpodobně zformovány spletitými, historicky podmíněnými frakčními boji stejně jako nadevším stojícími státními zájmy.

Archeologové pokoušející se kriticky zkoumat a problematizovat začlenění minulosti do vymyšlených tradic čelí dalším obtížím stran státní kontroly výzkumných fondů. V první řadě, i když veřejnost je uněšena a má velký zájem o nálezy a památky, které archeologové odkrývají, stejně věnuje málo pozornosti varování archeologů o jejich interpretaci. To se zvláště týká uměleckých děl a lidové tradice. Kupříkladu Galové na romantických obrazech a sochách z 19. století jsou zpodobňováni se zbraněmi a v brnění pečlivě okopírovanými podle archeologických nálezů, které jsou běžně k vidění v muzeích. Nicméně, tehdejší umělcům se podařilo sestavit anachronickou kolekci dávných výstrojí užívaných od doby bronzové až do merovejských časů. Vercingetorigova socha na Alésii je prvním příkladem této praxe, stejně jako plátno od Julese Didiera zobrazující „Galského náčelníka“, který je oděn do směsice různých prvků výstroje, zahrnujíc v to brnění z doby bronzové a něco, co vypadá jako druh kiltu se sporanem. (To je odkaz k soudobé tradici keltského oděvu z skotské vrchoviny – viz Trevor-Roper 1983. Sporan je

součástí skotského mužského kroje. Jedná se o vak, obvykle kožešinový, který se navléká zpředu přes kilt – pozn. překladatele.) Nehledě na chronologické a kulturní rozpory, které ve spojitosti s tímto materiálem vznikají, v očích laiků jim to propůjčuje lesk autenticity, který odolává i vědecké kritice. Obnovení druidismu a jeho spojení s keltskými ohňovými slavnostmi pořádanými na archeologických nalezištích v Burgundsku a ve Stonehenge nám nabízí další příklady důmyslného včlenění archeologických památek do tradice keltství (Crumley 1991; Piggot 1968).

Jiná potíž, které archeologové čelí při rostoucím kritickém uvědomování si problematičké povahy archeologického zkoumání, je ztráta důvěry v autoritativnost jejich interpretací. Problém netkví jen v tom, že archeologický důkaz je ze své podstaty neúplný a nejednoznačný, ale i v tom, že archeologové sami jsou produkty konkrétního sociohistorického kontextu a že jejich interpretace a hodnocení věrohodnosti nejsou na tomto kontextu nezávislá; skutečnost, které jsou si stále více vědomi.

V případě Keltů byly rekonstrukce jejich historie a zvyků prováděné před 19. stoletím téměř úplně založeny na výkladu výpovědí těch „jiných“ – cizích, které jsou zachyceny v antických spisech. Archeologie přichází s příslibem, že nechá znovuzaznít původní hlas Keltů tak, že zpřístupní jejich materiální kulturu, jejich výtvoř, aby jim mohly být osloveny přímo současné generace. Leč tato zdánlivá komunikace je interpretací moderních vzdělanců a jako taková zůstává nucenou perspektivou, která může být předmětem námitek, které zahrnují, což je nejdůležitější, i vědomí sociální situace, ve které interpretace vznikají.

Je jisté, že archeologové se musí neustále snažit ze všech sil být sebekritičtí při vyhodnocování sociálního a politického kontextu svých interpretačních rámců a epistemologických nástrojů (viz např. Trigger 1989 a Yoffee – Sherratt 1993). Příklady neúmyslného (nebo někdy i vědomého) podílení se historiků a archeologů na manipulaci s minulostí v případě etnických, vlasteneckých a koloniálních mytologií dokládají nebezpečí nevážených interpretací a zdánlivé objektivity (zde viz Trigger 1984, podobně Fowler 1987 a Gathercole – Lowenthal 1990. Navíc ta skutečnost, že archeologie jako profesionální disciplína vypěla právě v kontextu rozvoje moderních národních států s jejich požadavky na vytvoření tradice identity, by mohla být důvodem k serióznímu zkoumání sociální konstrukce badatelského terénu. Vnímavost vůči alternativním výkladům minulosti – zejména u utlačovaných skupin – je stejně tak potřebná jako žádoucí (Layton – Murray 1993). Ale zneužívání a překrucování výsledků archeologického bádání, které se rozmohlo v nacistickém Německu, aby se ospravedlnila územní expanze a genocida (viz Arnold 1990; Härke 1991 a McCann 1990), je varováním před možnými následky nezdařeného odmítnutí určité interpretace jako vážné pochybené. Lidové tradice regionální etnicity sice můžeme považovat za mnohem neškodnější manipulace s minulostí, ale ani v dnešní Evropě není těžké setkat se s krvavými výsledky etnických střetů živěných vizemi identity zakořeněné v emocionálně nabitých odkazech na vzdálenou minulost.

Jestliže by se mnoho archeologů rádo zbavilo vlivu autoritativních interpretací, tak to nejmenší, co můžeme učinit my, je, že se alespoň zúčastníme kritické debaty o manipulaci s minulostí a pokusíme se pomoci ukázat hluboce ahistorickou povahu esencialistických vizí identity na základě archeologických dokladů o neustálé změně. Případ „našich předků Galů“ je přesvědčivou ukázkou ožeha-

vého problému, s nímž se setkávají archeologové při uspořádávání vztahů mezi tím, jak minulost utváří přítomnost, a tím jak přítomnost vynalézá svou minulost a jak s ní manipuluje.

Poděkování

Autor děkuje řadě kolegů z odd. antropologie Yale university (zvláště Niko Besnierovi, Richardu Burgerovi, Billu Kellymu a Helen Siu) a Ellen Badone, Timothy Championovi, Leonu Doyonovi, Jamesi Fernandezovi, Jocelyn Linnekinové, Jacque Slowayové a zvláště Ingrid Herbichové za cenné rady. Děkuje rovněž Colinu Renfrewovi, Carole Crumleyové, dvěma dalším anonymním recenzentům a redakci *American Anthropologist*.

Překlad *Jakub Plášek*

Prameny

Le Monde 1979: Mesrine et Jeanne d'Arc, October 17, 14.

Literatura

- Abalain, H.* 1989: *Destin des langues celtiques*. Paris: Ophrys.
- Abélès, M.* 1988: *Modern Political Ritual: Ethnography of an Inauguration and a Pilgrimage by President Mitterand*, *Current Anthropology* 29, 391-404.
- Achebe, Ch.* 1987: *Anthills of the Savannah*. New York: Anchor.
- Amalvi, Ch.* 1982: *Vercingétorix dans l'enseignement primaire: 1830-1940*. In: P. Viallaneix - J. Ehrard (ed.), *Nos ancêtres les Gaulois*, Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349-355.
- Anderson, B.* 1983: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Andreae, B.* 1991: *The Image of the Celts in Etruscan, Greek, and Roman Art*. In: S. Moscati (ed.), *The Celts*, Milan: Fabbri, 61-69.
- Arnold, B.* 1990: *The Past as Propaganda: Totalitarian Archeology in Nazi Germany*, *Antiquity* 64, 464-478.
- Barzun, J.* 1932: *The French Race: Theories of its Origin and Their Social and Political Implications*. Port Washington - New York: Kennikat.
- Benvenuti, F.* 1991: *Untitled Preface*. In: S. Moscati (ed.), *The Celts*, Milan: Fabbri, 11.
- Boullainwilliers, C. H. de* 1727: *Histoire de l'ancien gouvernement de la France*. 3 vols. Haag - Amsterdam: Aux dépends de la Compagnie.
- Brékilien, Y.* 1976: *Le Breton, langue celtique*. Quimper, France: Nature et Bretagne.
- Broca, P.* 1873: *La race celtique ancienne et moderne*, *Revue d'Anthropologie* 2, 577-628.
- Brocard, V.* 1985: *Bleu-blanc-rouge: Une fête, une fureur*. *Liberation*, October 21, 10-11.
- Carbonell, Ch.-O.* 1982: *Après 1870: Régénérescence de la France et renaissance de la Gaule*. In: P. Viallaneix - J. Ehrard (eds.), *Nos ancêtres les Gaulois*. Ss. 391-394. Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 391-394.
- Carton, D.* 1989: *M. Giscard d'Estaing défait Lucius Fabius à Gergovie*, *Le Monde*, June 7, 10.
- Certeau, M. de - Julia, D. - Revel, J.* 1975: *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: L'enquête Grégoire*. Paris: Gallimard.
- Chapman, M.* 1978: *The Gaelic Vision in Scottish Culture*. London: Croom Helm.
- 1982: „Semantics“ and the „Celt“. In: D. Parkin ed., *Semantic Anthropology*, New York: Academic Press, 123-144.
- Collis, J.* 1984: *The European Iron Age*. London: Batsford.
- Courson, A. de* 1863: *La Bretagne du Ve au XII siècle*. Paris: Imprimerie Impériale.
- Croisille, Ch.* 1982: *Le discours républicain: Introduction*. In: P. Viallaneix - J. Ehrard (eds.), *Nos ancêtres les Gaulois*, Ss. 349-355. Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349-355.
- Crumley, C.* 1987: *Celtic Settlement before the Conquest: The Dialectics of Landscape and Power*. In: C. Crumley - W. Marquardt eds., *Regional Dynamics: Burgundian Landscape in Historical Perspective*, New York: Academic Press, 403-429.

- Crumley, C.* 1991: *Region, Nation, History*, Excursus 4: 3–8.
- Curtis, L. P.* 1968: *Anglo-Saxons and Celts: A Study of Anti-Irish Prejudice in Victorian England*. Bridgeport: University of Bridgeport.
- Dauge, Y.-A.* 1981: *Le barbare. Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilisation*. Collection Latomus, 176. Bruxelles: Latomus.
- Dubois, C.-G.* 1972: *Celtes et Gaulois au XVIe siècle. Le développement littéraire d'un mythe nationaliste*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Ehrard, A.* 1982: *Vercingetorix contre Gergovie?* In: P. Viallaneix – J. Ehrard (eds.), *Nos ancêtres les Gaulois*, Ss. 349–355. Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349–355.
- Falc'hun, F.* 1981: *Perspectives nouvelles sur l'histoire de la langue bretonne*. Paris: Union Générale d'Éditions.
- Ferro, M.* 1981: *Comment on raconte l'histoire aux enfants à travers le monde entier*. Paris: Payot.
- Fowler, D.* 1987: *Uses of the Past: Archeology in the Service of the State*, *American Antiquity* 52, 29–248.
- Galliou, P. – Jones, M.* 1991: *The Bretons*. Oxford: Blackwell.
- Gathercole, P. – Lowenthal, D.* eds. 1990: *The Politics of the Past*. London: Unwin Hyman.
- Gerard, A.* 1982: *La vision de la défaite gauloise dans l'enseignement secondaire (particulièrement entre 1870 et 1914)*. In: P. Viallaneix – J. Ehrard (eds.), *Nos ancêtres les Gaulois*, Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349–355.
- Goudineau, Ch.* 1990: *César et le Gaule*. Paris: Edition France.
- Greene, D.* 1964: *The Celtic Languages*. In: J. Raftery ed., *The Celts*, Cork: Mercier Press, 9–22.
- Guimar, J.-Y.* 1987: *Le bretonisme. Les historiens breton au XIXe siècle*. Mayenne: La Manutention.
- Guizot, F.* 1820: *Du gouvernement de la France depuis la restauration*. Paris: Ladvocat.
- 1872: *L'histoire de France depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1789 racontée à mes petits enfants*, vol. 1. Paris: Hachette.
- Gwegen, J.* 1975: *La langue bretonne face à ses oppresseurs*. Quimper: Nature et Bretagne.
- Härke, H.* 1991: *All Quiet on the Western Front? Paradigms, Methods and Approaches in West German Archeology*. In: I. Hodder ed., *Archeological Theory in Europe*, London: Routledge, 187–222.
- Harmand, J.* 1984: *Vercingetorix*. Paris: Fayard.
- 1985: *Vercingetorix devant César. Les Dossiers, Histoire et Archéologie* 92, 24–31.
- Herodotos* 1987: *Historiai*. Chicago: University of Chicago Press. Angl. překlad D. Greene.
- Hobsbawm, E.* 1983: *Introduction: Inventing Traditions*. In: E. Hobsbawm – T. Ranger eds., *The Invention of Tradition*, Cambridge: Canto, 1–14.
- 1990: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Canto.
- 1992: *Ethnicity and Nationalism in Europe Today*, *Anthropology Today* 8 (1), 3–8.
- Jackson, K.* 1967: *A Historical Phonology of Bretonne*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- James, E.* 1988: *The Franks*. Oxford: Blackwell.
- Johanneau, E.* 1807: *Discours d'ouverture sur l'établissement de l'Académie Celtique, les objets de ses recherches et le plan de ses travaux*, *Mémoires de l'Académie Celtique* 1, 28–64.
- Jones, W.* 1807: *The Works of Sir William Jones*. 13 vols. London: J. Stockdale and J. Walker.
- Julius Caesar* 1980: *The Battle for Gaul*. Boston: David R. Godine. Angl. překlad.
- Jullian, C.* 1913: *L'ancienmeté de l'idée de nation*. *Revue Politique et Littéraire, Revue Bleue* 51 (3), 65–70.
- Kruta, V.* 1990: *Introduction*. In: *Les Celtes en France du Nord et en Belgique VIe–Ier siècle avant J.-C. Exhibition Catalogue, Valenciennes: Musée des Beaux Arts de Valenciennes*, 8–9.
- Lance, P.* 1978: *La défaite d'Alésia. Ses causes dans la société celtique, ses conséquences dans la société française*. Paris: La Septième Aurore.
- La Tour d'Auvergne, T. M. C. de* 1792: *Nouvelles recherches sur la langue, l'origine et les antiquités des Bretons*. Bayonne: Fauchet.
- Layton, R., ed.* 1989: *Who needs the Past? Indigenous Values and Archeology*. London: Unwin Hyman.
- Leclant, J. – Moscati, S.* 1991: *Foreword*. In: S. Moscati (ed.), *The Celts*, Milan: Fabbri, 3–4.
- Lhuyd, E.* 1707: *Archeologia Britannica*. Oxford: Oxford University Press.
- Loth, J.* 1883: *L'émigration bretonne en Armorique du Ve au VIIe siècle de notre ère*. Rennes: Baraise.
- Lowenthal, D.* 1985: *The Past Is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacDonald, S. ed.* 1993: *Inside European Identities*. Oxford: Berg.

- Mangourit, M.-A. de 1807*: Discours de M. Mangourit. Séance du 9 germinal an XIII (30 mars 1805), Mémoires de l'Académie Celtique I, 65-71.
- Marquardt, W. H. - C. L. Crumley, C. L. 1987*: Feux Celtiques: Burgundian Festival as Performance and Process. In: C. Crumley - W. Marquardt eds., Regional Dynamics: Burgundian Landscape in Historical Perspective, New York: Academic Press, 361-385.
- Martin, H. 1852*: Histoire de France depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1789 racontée à mes petits enfants, vol. I. Paris: Furne. New edition.
- *1865*: Histoire de France populaire depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, vol. I. Paris: Furne et Jouvet.
- McCann, W. J. 1990*: „Volk und Germanentum“: The Presentation of the Past in Nazi Germany. In: P. Gathercole, - D. Lowenthal eds., The Politics of the Past. Ss. 74-88. London: Unwin Hyman, 74-88.
- McDonald, M. 1989*: „We Are Not French!“: Language, Culture and Identity in Brittany. New York: Routledge.
- Megaw, R. - Megaw, V. 1989*: Celtic Art from Its Beginnings to the Book of Kells. London: Thames and Hudson.
- Mitterand, F. 1985*: Allocution prononcée par M. François Mitterand [sic], Président de la République, au Mons Beuvray, Mardi 17 Septembre 1985, Nouvelles de l'Archéologie 21, 51-55.
- Moscatti, S. ed. 1991*: The Celts. Milan: Fabbri.
- Murray, T. 1993*: Communication and Importance Of Disciplinary Communities: Who Owns the Past? In: Y. and A. Sherratt eds., Archeological Theory: Who Sets the Agenda? Napoleon, Cambridge: Cambridge University Press, 105-116.
- Napoleon III. 1865-6*: Histoire de Jules César. 2 vol. Paris: Imprimerie Impériale.
- Nicolas, M. 1986*: Le séparatisme en Bretagne. Brasparts: Beltan.
- Omnès, R. 1987*: La Galice: Une Bretagne ibérique? In: Études sur la Bretagne et les pays celtiques. Mélanges offerts à Yves Le Gallo, Brest: Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 395-406.
- Otte, M. 1987*: Préface. In Hallstatt (700-400 av. J.-C.). A l'aube de la métallurgie. Exhibition katalog: Europalia 87 Österreich. Liège: Musée de l'Architecture. P. 11.
- Pageaux, D. 1982*: De l'imagerie culturelle au mythe politique: Astèrix le Gaulois. In: P. Viallaneix - J. Ehrard (eds.), Nos ancêtres les Gaulois, Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349-355.
- Pelloutier, S. 1740*: Histoire de Celts particulièrement des Gaulois et des Chermains depuis les temps fabuleux jusqu'à la prise de Rome par les Gaulois, vol. 1 (vol. 2: 1750). The Hague: Isaac Beauregard.
- Pezron, P. 1703*: Antiquité de la nation et de la langue des Celtes, autrement appelez Gaulois. Paris: Marchand and Martin.
- Piggot, S. 1968*: The Druids. London: Thames and Hudson. —1989: Ancient Britons and the Antiquarian Imagination. London: Thames and Hudson.
- Pingeot, A. 1982*: Les Gaulois sculptés (1850-1914). In: P. Viallaneix - J. Ehrard (eds.), Nos ancêtres les Gaulois, Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II, 349-355.
- Poliakov, L. 1971*: The Aryan Myth. New York: Basic Books.
- Prichard, J. C. 1857*: The Eastern Origin of the Celtic Nations Proved by a Comparison of Their Dialects with the Sanskrit, Greek, Latine, and Teutonic Languages. London: Houlston and Wright.
- Reece, J. E. 1957*: The Bretons against France: Ethnic Minority Nationalism in Twentieth Century Brittany. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Renfrew, C. 1987*: Archeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins. Cambridge: Cambridge University Press.
- Réville, A. 1877*: Vercingétorix et la Gaule au temps de la conquête romaine, Revues des Deux Mondes 22, 838-869.
- Ridley, R. 1992*: The Eagle and the Spade. Archeology in Rome during the Napoleonic Era. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schrader, F. 1898*: Gaule et France, Revue Mensuelle de l'École d'Anthropologie de Paris 8, 73-85.
- Séguy, P. 1989*: Costume in the Age of Napoleon. In: K. le Bourhis ed., The Age of Napoleon: Costume from Revolution to Empire, 1789-1815, New York: Metropolitan Museum of Art, 23-117.
- Sheehy, J. 1980*: The Rediscovery of Ireland's Past: The Celtic Revival 1830-1930. London: Thames and Hudson.

- Shore, C. – Black, A. 1992: The European Communities and the Construction of Europe, Anthropology Today 8 (3), 10–11.*
- Sieyès, E. J. 1789: Qu'est-ce que le Tiers-Etats? Pamphlet. Paris.*
- Simon, A. 1989: Vercingetorix et l'idéologie française. Paris: Imago.*
- Strabo 1923: The Geography. London: Heinemann. Angl. překlad.*
- Tanguy, B. 1977: Aux origines du nationalisme breton. 2 vols. Paris: Union Générale d'Éditions.*
- Thierry, A. 1866: Dix ans d'études historiques. Paris: Garnier Frères.*
- Tierney, J. J. 1960: The Celtic Ethnography of Posidonius. Proceedings of the Royal Irish Academy 60, 189–275.*
- Topinard, P. 1878: Anthropology. London: Chapman and Hall.*
- Trevor-Roper, H. 1983: The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland. In: E. Hobsbawm – T. Ranger, eds., The Invention of Tradition, Cambridge: Canto, 15–42.*
- Trigger, B. G. 1984: Alternative Archeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist, Man 19, 355–370.*
- 1989: A History of Archeological Thought. Cambridge: Cambridge University Press.*
- Viallaneix, P. – J. Ehrard eds. 1982: Nos ancêtres les Gaulois. Clermont-Ferrand: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Clermont-Ferrand II.*
- Weber, E. 1991: My France: Politics, Culture, Myth. Cambridge, MA: Belknap.*
- Whatmough, J. 1970: The Dialects of Ancient Gaul. Cambridge, MA: Harvard University Press.*
- Yoffee, N. – A. Sherrat eds. 1993: Archeological Theory: Who Sets the Agenda? Cambridge: Cambridge University Press.*
- Zeuss, J. K. 1853: Grammatica Celtica. Leipzig: Weidmannos.*